

Jelena Radulov

PROSLAVA VASKRSA U CRNOJ GORI

Običaji jednoga naroda zavise od kulture, obrazovanja, ekonomskog stanja, klimatskih prilika, religije, morala i mnogih drugih okolnosti. Običaji u Crnoj Gori bili su mnogobrojni, sadržajni i karakteristični. Proučavani su ali nijesu potpuno ispitani. Vremenom su se mijenjali i gubili i malo je vjerovatno da će biti u potpunosti ispitani.

Vaskrs, jedan od najvećih i najradosnijih praznika hrišćanske crkve, pominje se od II vijeka. Produženje je Pashe, jevrejskog praznika.¹ Pasha je praznik koji traje sedam dana i obilježava egzodus Jevreja iz Egipta. Naziv Pasha potiče od hebrejske riječi *pasah* i značila je prolaz (Jevreja kroz pustinju nakon 40 godina). Veza ovog praznika sa hrišćanstvom i Vaskrsom potiče od predanja da je Tajna večera vezana za ovaj jevrejski praznik. Kako je Tajna večera bila prije raspeća, Vaskrs nastupa poslije nje.²

Termin Vaskrs i vaskrsenje su crkvenoslovenski, dok su Uskrs i uskrsnuće narodni nazivi. Riječ "vaskrs" nastala je od riječi vaskrsnuti koja vuče korijene iz staroslovenskog u kojem je glagol "кръснути" značio rasti i razvijati se. Naziv *Vazam* osim Uskrasa obuhvata cijelo sveto trodnevje - Veliki petak, Veliku subotu i Uskrs, ali često se sinegdohizira samo na nedjelju - Uskrs. Germanski nazivi - engleski *Easter* i njemački *Ostern* vuku etimologiju od imena saksonske božice *Eostre* koja je bila slavljena za vrijeme prolječne ravnodnevice.³ Vaskrs pada u vrijeme kada se priroda budi i sunce posle zimskog solsticija ponovo dobija svoju snagu. Hrišćanstvo je povezalovo ovaj praznik sa vaskrsnućem Hrista koji je primio sve attribute starog sunčanog božanstva, koje umire i ponovo se rađa, pa se u hrišćanskom svijetu Vaskrs praznuje u čast Hristovog vaskrsnuća. Obilježava se prve neđelje nakon punog mjeseca, posle prolječne ravnodnevice. Pokretni je praznik ali se uvijek praznuje

¹ Borivoje Drobniaković, *Etnologija naroda Jugoslavije*, Beograd 1960, 203.

² In the Easter Orthodox Church, the Greek word Pascha is used for celebration; in English, the analogous word is Pasch, London 1888.

³ James Ussher, "Easter Day" as in the Book of Common Prayer, "Easter Sunday", London 1575, 1584

neđeljom. Kod katolika, po gregorijanskom kalendaru, Vaskrs mora da bude između 22. marta i 25. aprila, dok kod pravoslavaca, po julijanskom kalendaru, uvijek je između 4. aprila i 8. maja.

Poklade predstavljaju prelaz za veliki post, a to je u stvari priprema za Uskrs. Ovaj narodni praznik je rasprostranjen ne samo po slovenskom svijetu, već i po cijeloj Evropi. To je dan za praštanje i veselje jer se smatralo da se u period velikog posta treba ući bez grijeha. Narodna vjerovanja su period poklada povezivala sa povećanom opasnošću od zlih sila i vještica, od kojih se narod na simbolične načine štatio, prije svega bijelim lukom ili paljenjem obrednih vatri - *olalija*.

Poklade kod Crnogoraca se razlikuju od ostalih mrsnih dana samo po tome što ne jedu meso, već u zamjenu za to prže priganice. Sud u kome ih prže zove se prosulja i nema je svaka kuća, već jedna služi za mnoge, odakle je i potekla poslovice o čovjeku koji je u stalnom pokretu "skita se, kao prosulja o bijeloj neđelji".⁴ Na Cetinju su se poklade nekad proslavljale kao u Zapadnoj Evropi. Za to su se sastavljale grupe u kojima su učestvovali isključivo muškarci, preobučeni u različita odijela, uključujući i ženska. Tako maskirani, išli su po kućama sa harmonikom, igrali, pravili grimase, vrištali, da ih ne bi prepoznali po glasu i pravili razne nestašluke. To su radili i po danu i po noći. U početku su to radili samo Lacmani, tj. stranci koji su živjeli ovđe i radili kao majstori, trgovački pomoćnici, sluge, a na to se navikavala i crnogorska mladež.⁵ Posljednja nedjelja pred veliki post se zove "bijela neđelja", a posljednji dan ove nedelje "bijeje" poklade.

Bijeje poklade su danas vezane za početak vaskršnjeg posta ali nekada nije bilo tako. Korijeni poklada su mnogobožački, vezani su za kult predaka ali i za rađanje i jačanje Sunca. Po hrišćanskom tumačenju, naziv bijela je dobijen, zato što su ljudi, pripremajući se za vaskršnji post koji slijedi, izbjegavali meso i jeli samo mliječne proizvode. Nekada su se Bijeje poklade na Njegušima proslavljale tako što se igralo crnogorsko oro i crmničko kolo, bacali kamene s ramena, čitav red momaka i djevojaka igrao *prometača*, *semer-kobilu*, *kvočku* i tome slično. Čula se pjesma, buka i govor. Za to vrijeme stariji ljudi su sjedjeli negdje na uzvišici i divili se omladini.⁶

Veliki ili Časni post, koji je ime dobio prema Časnom krstu na kojem je stradao Isus Hristos, ustanovljen je po uzoru na podvig Spasitelja koji je, poslije krštenja na rijeci Jordan, otišao u pustinju i postio četredest dana i noći, pred svoje stupanje na propovjed Jevandjelja. Datum početka Časnog posta zavisi od datuma praznovanja Vaskrsa. Veliki post se strogo održava. Nekad mu se pridavao i mitološki karakter, koji skoro da su izmislili roditelji zbog dece, da bi ih uplašili da ne jedu masno.⁷ Svaka neđelja Velikog posta ima svoj naziv: prva je Čista, a zatim se smjenjuju Prečista, Sredoposna ili Krstopoklona, Gluva, Cvjetna i posljednja Velika ili Strasna neđelja. Prema pravoslavnom učenju, Veliki post nas uči pokajanju, praštanju i pravoj molitvi, a cilj je da se u miru i tišini dočeka najveći hrišćanski

4 Pavel Apolonovič Rovinski, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti*, tom III, Cetinje 1994, 132.

5 Ibidem, 132.

6 Ibidem, 133.

7 Ibidem, 133.

praznik Vaskrs, jer je vjera u Vaskrsenje osnov hrišćanstva. Dane posta vjernici provode u molitvi, praštanju i pokajanju kako bi se pripremili za Sveto pričešće. Post predstavlja i uzdizanje duha nad tijelom, pobjedu duhovne strane nad čulima i za hrišćanina on predstavlja pripremu za obilježavanje i proslavu Vaskrsa.

Cvjetna neđelja naziva se Cvijeti. Nekada je na Cetinju, jer je u tom periodu bilo malo cvijeća, crkva morala da ga nabavlja iz Kotora, a poslije liturgije mitropolit bi svima koji prilaze Svetom krstu, uz komadić nafore, davao po kiticu cvijeća. Na Primorju, pa i u Boki, zabilježen je običaj da đevojke na Cvijeti naberu što više cvijeća kojim bi kitile i sebe i svoje rođake a jedan dio su stavljale u sud sa vodom, kojom su se umivali, prvo muškarci pa žene, sa uvjerenjem da ih, ako tako postupe, neće glava boljeti, a đevojke će se udati. Od Cvijeti nastaje Velika ili Strasna neđelja, u kojoj su Veliki četvrtak i Veliki petak.

Veliki petak je dan koji se smatra "strašnim" praznikom i u crkvenom i u širem narodnom vjerovanju. Prema hrišćanskoj tradiciji, bio je to dan kada je Hristos, osuđen od strane Pontija Pilata razapet na krstu, i umro na Golgoti (brdu izvan Jerusalima). Za hrišćane to je dan žalosti. Uobičajeno je da se na Veliki petak ne kopa, pošto je toga petka Hristos ležao u zemlji.⁹ Nijesu se zakucavali ekseri, da ne bi povrijedili Hristove rane; vino se nije pilo jer se vjerovalo da bi tako pili Hristovu krv; pokojnici se nijesu sahranjivali na ovaj dan, da se ne remeti zemlja u kojoj leži Hristos. To je dan opšte tišine koji ni dječiji plač ne smije da remeti, pa u pravoslavnim crkvama zvona ne zvone, već se lupa po dasci. Ne služe se liturgije, vjernici strogo poste, ne konzumiraju mast bez obzira na porijeklo i svi poslovi u domaćinstvu se obustavljaju. Takođe na ovaj dan se (u ranu zoru), farbaju i šaraju jaja. Razlog za farbanje i šaranje, vjerovatno, leži u činjenici da su se jaja simbolično ispisivala magijskim riječima ili motivima kako bi se pojačao značaj samog farbanja. Vremenom se to pretvorilo u zabavu za čitavu porodicu, koja se najčešće prepušta deci.

Saznanje da živa bića nastaju iz jajeta dalo je povoda već u davna vremena da jaje zadobije veliku ulogu u religiji, kultu i mađiji, pa da se čak i vjeruje da je svijet postao iz jajeta. Mit o postanku (svijeta iz jajeta), poznat je kod mnogih starih naroda: Feničana, Vavilonaca, Egipćana, Hindusa, Japanaca, Kineza itd. Pošto je jaje izvor života, ono je i simbol života, kao i sredstvo da se dočara ili utiče na život. Kod mnogih naroda i danas, jaje jos uvijek ima važnu ulogu u kultu i mađiji, osobito u radnjama i običajima koji su u vezi sa mrtvima i zagrobnim životom. Jaje, kao simbol života, dobijalo je veću snagu kod nekih naroda time što je bojeno u crveno, bojom krvi koja znači život. Potvrdu ovih vjerovanja nalazimo u grobovima starih Grka, u germanskim, kao i grobovima zapadnih Slovena (iz ranog srednjeg vijeka), u kojima su uz pokojnika nađena i crveno obojena jaja. Sve legende o postanku crvenih i šarenih jaja kod nas, vezuju se za Hristovo vaskrsnuće.¹⁰

Stare Crnogorke bojale su jaja crvenom bojom, koju su dobijale kuvajući ih sa korom crnog luka. Ovaj običaj se i danas zadržao, pa domačice boje jaja u lukovinu, ali i vještačkim bojama, krep-papirom, đeca ih ukrašavaju crtežima, šljokicama, naljepnicama a održalo se

⁸ Borivoje Drobnjaković, *Etnologija naroda Jugoslavije*, Beograd 1960, 199.

⁹ Ibidem, 202.

¹⁰ Persida Tomić, *Bojenje i šaranje jaja*, Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu, XX knjiga, tom XX, Beograd 1957, 7.

i šaranje jaja voskom. U Crnoj Gori raširen je običaj da se jedno jaje čuva godinu dana, naziva se *čuvarkuća* i pridaje mu se osobita magijska moć (da brani ljude od bolesti i od svakog zla, da čuva stoku, usjeve i sl.). Nekada su žene na Cetinju plele mrežicu i stavljale u nju jaje "čuvarkuću", pa bi je okačile kod ikone. Ako bi se dijete razboljelo za vrijeme Velike neđelje, oprale bi jaje u vodi u kojoj će se dijete kupaju. U Crmnici na Vaskrs ujutro umiju se vodom u kojoj su jaja skuvana da im ne bi kraste izlazile po licu.¹¹ Isti običaj je i u Paštrovićima.¹²

U narodnom vjerovanju šarena vaskršnja jaja imala su, i danas imaju istu ulogu. Među ornamentima preovladavaju biljni i geometrijski motivi. Preovladavanje biljnih ornamenta tumači se ulogom koja se pripisuje jajetu u pogledu plodnosti.¹³ Cvijeće i lišće su bitna simbolika proljeća, obnavljanja prirode, novog života i radosti. Od geometrijskih motiva, preovladava krst sa kukama koji je u nauci poznat pod imenom *svastika*.¹⁴ Predstavlja simbol snage i smatra se da ima apotropejsku ulogu i značaj. U antičkom periodu, *svastika* je bila poznata i Hetitima, Keltima i Grcima. Pojavljuje se i u drugim azijskim, evropskim, afričkim i sjevernoameričkim kulturama, ponekad kao geometrijski motiv, a ponekad kao religijski simbol.

Zoomorfni motivi su manje zastupljeni. Pile, kokoška, golub, leptir, zec, su samo neki od motiva koji se mogu naći na jajetu. Zeca i predstavu o njemu, nalazimo skoro u svim mitologijama i narodnim predanjima. Simbolizuje neprekidnu obnovu života, simbol je plodnosti i vremenom je postao jedan od zaštitnih znakova Vaskrsa. U antici se vjerovalo da je zec zbog svog brzog i čestog razmnožavanja bio sveta Afroditina životinja.

Nakon Velikog petka slijedi Velika subota, drugi dan žalosti. Hristos je taj dan proveo u Hadu, zato ga vjernici obilježavaju u molitvi i tišini. Završava se ponoćnom vaskršnjom liturgijom. Neđelja je prvi dan Vaskrsa i zove se Vaskresenje i Veliki-dan, čitava neđelja svijetla neđelja, a u nekim mjestima vodena.¹⁵ Praznik se slavi tri dana. Drugi dan se zove pashalni ponedjeljak a treći pashalni utorak. Običaj je nekad bio da se na prvi dan Vaskrsa ne ide u posjete, ali se danas vrlo mali broj ljudi tog običaja pridržava. Na taj dan ljudi se pozdravljaju riječima "Hristos vaskrese-vaistinu vaskrese" ili "Hristos voskrese-vaistinu voskrese". Na Vaskrs ujutro, ko hoće ide u crkvu na liturgiju i na pričešće. Jedan od vaskršnjih običaja jeste kucanje jajima i njihovo darivanje.

Nekada je bio običaj, poznat u Katunskoj nahiji, da se ponese po jedno ili dva jajeta kada se pođe u crkvu i njima daruje sveštenik. U Riječkoj nahiji žene darivaju sveštenika kad im daje naporu, a odive odlaze u svoj rod i između ostalog ponesu najviše crvenih jaja da daruju decu.¹⁶ U Zeti o Vaskrsu buduća svekrva šalje novim prijateljima pogaču i dr., a svakom ukućaninu po 2-3 jaja.¹⁷

¹¹ Ibidem, 10.

¹² Dušan Vuksan, *Vjerski i društveni običaji u Paštrovićima*, Zapisi-Glasnik Cetinjskog istorijskog društva, knjiga XV, Cetinje 1936, 144.

¹³ Borivoje Drobnjaković, *Etnologija naroda Jugoslavije*, Beograd 1960, 201.

¹⁴ Persida Tomić, *Bojenje i šaranje jaja*, Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu, XX knjiga, tom XX, Beograd 1957, 51.

¹⁵ Pavel Apolonovič Rovinski, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti*, tom III, Cetinje 1994, 135.

¹⁶ Persida Tomić, *Bojenje i šaranje jaja*, Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu, tom XX, Beograd 1957, 12.

¹⁷ Andrija Jovičević, *Zeta i Lješko Polje*, Srpski etnografski zbornik, knjiga XXXVIII, Beograd 1926, 529.

Nekada su se odigravale i igre sa vaskršnjim jajima. Tako u Katunskoj nahiji đeca pa i stariji igrali su se jajima valjajući ih na struci, a na Cetinju bi se okupili mladići da igraju *bližnice na plojke*. Na odstojanju od deset metara postave se dva "buća", okrugla kamena, pa se pločicom gađa meta. Čija "plojka" - okrugla tanka ploča, padne najbliže meti, onoga je jaje.¹⁸ Dječja vaskršnja igračka koja se u Crnoj Gori nekad isključivo koristila za igranje sa vaskršnjim jajima zove se *vitaj*. Igračka se sastoji iz dva drvena stubića od kojih se jedan uglavljuje u zemlju, a drugi se labavo prikuca odozgo, ekserom za stubić, tako da mu drugi kraj visi prema zemlji. Na tom kraju je končić koji visi i kvasi se kada igra počne. Po krugu koji opisuje vitaj, igrači okolo ređaju jaja. Svako dijete ima pravo da jednom okrene vitaj, pa ako se vrh zaustavi na jajetu i konac zalijepi, on nosi jaje. Ako se ipak zaustavi na praznom mjestu, onda gubi.¹⁹ Ova igra se igrala samo na Vaskrs.

Nekada je postojao običaj da se vaskršnja jaja nose na grobove svojih pokojnika. Andrija Jovičević navodi za Riječku nahiju, Crnogorsko primorje i Krajinu običaj da crnom bojom "masti" jaja onaj ko je u žalosti.²⁰ Jovan Erdeljanović napominje za Kuče da žene idu na groblje, nariču na grobovima i ostave po nekoliko crno obojenih "korotnih" jaja koja pokupe sirotinjska đeca.²¹

Na Cetinju su se jaja iznosila na grobove samo na prvi dan Vaskrsa ako u kući nema muške glave, a ako ima muškaraca, onda drugi i treći dan Vaskrsa. U Crmnici, ako je neko skoro umro, na Vaskrs iznose bijela jaja.

U knjizi "Etnologija naroda Jugoslavije" Borivoje Drobnjaković piše da je u nekim krajevima sa katoličkim živiljem bio poznat običaj "obnova kućne vatre", koji je u vezi sa crkvenim obredom "blagoslova vatre" na Veliku subotu. Toga dana ujutro pred crkvom su paljene vatre koje bi sveštenik blagoslovio, a narod bi prihvatao, nosio i potpaljivao novu vatru na svome ognjištu.²² To se radilo kako bi se osigurala sreća i blagostanje svih ukućana. Iz paganskih običaja crkva je prihvatila paljenje vatre na Vaskrs i samim tim dodala mu novo značenje. Paljenje vatre u vaskršnjoj noći simbolizuje vaskrslog Isusa.

Magija vaskršnjih jaja najviše je došla do izražaja kroz legendarnu kolekciju petrogradskog juvelira Karla Faberžea. Karl Faberže je zauzimao prestižno mjesto ekskluzivnog nabavljača i dvorskog juvelira ruske carske porodice Romanov u periodu od 1885. do 1916. godine. Glavni naručioci ovih fascinantnih umjetničkih predmeta, bili su ruski carevi, otac i sin, Aleksandar III i Nikolaj II. Godine 1885, ruski car Aleksandar III poklonio je za Vaskrs prvo jaje svojoj ženi Mariji Fjodorovnoj. Njoj se poklon toliko dopao da je car nastavio sa poklanjanjem skupocjenih jaja za svaki sljedeći praznik. Tokom čitave njegove vladavine, samo je jedno Faberžeovo jaje pravljeno svake godine. Kada je na presto došao Nikolaj II, nastavio je očevu tradiciju, ali Karl Faberže je počeo da pravi dva jaja godišnje, jedno za carevu ženu a drugo za njegovu majku.

¹⁸ Persida Tomić, *Bojenje i šaranje jaja*, Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu, tom XX, Beograd 1957, 13.

¹⁹ Ibidem, 14.

²⁰ Ibidem, 15.

²¹ Jovan Erdeljanović, *Kučli, pleme u Crnoj Gori*, Srpski etnografski zbornik, knjiga VIII, Beograd 1908, 309.

²² Borivoje Drobnjaković, *Etnologija naroda Jugoslavije*, Beograd 1960, 203.

Svako jaje, kojih je bilo oko 50, bilo je remek djelo za sebe. Pravljeni su od najljepših i najskupljih materijala, kao što su zlato, srebro, bakar, nikl i paladijum a gotova jaja na kraju su ukrašavana raznim dragim kamenjem: safirima, rubinima, smaragdima i dijamantima. U njima bi se nalazila najrazličitija iznenađenja: srce, anđeli, palata, kočija, štafelaj, zlatno jaje, medaljon, konjanik, brod, ikona, labud, pijetao, voz, ptica i sl.

Da bi proslava Vaskrsa u Crnoj Gori bila bolje opisana, rad je dopunjen sa tri razgovora sa ispitanicima iz Cetinja, Kotora i Pljevalja.

Prva ispitanica iz Cetinja, 62 godine, potiče iz sveštenečke porodice. Prema njenoj priči, proslavi Vaskrsa prethodi duža priprema, u vidu posta i molitve. Posljednji dani pred sam praznik izgledaju ovako: na Veliku srijedu idemo na svetu Tajnu jeleosvećenja; na Veliki četvrtak, posle jutarnje liturgije koja tog dana simbolizuje Tajnu večeru, idemo na čitanje 12 jevanđelja; na Veliki petak farbamo jaja i pravimo *peretke*. Peretke predstavljaju korpice za jaja. Otac Luka, nekadašnji iguman Cetinjskog manastira, pričao nam je da je to vidio još samo u Siriji i smatrao je to starim običajem Hrišćana. U našoj porodici se to zadržalo kao porodično nasljeđe. Poslijepodne idemo na iznošenje plaštanice, kad nosimo prva, crveno ofarbana jaja i peretke, i to ostavljamo na plaštanici. Plaštanica je platno sa izvezenim ili naslikanim Hristovim tijelom, neposredno poslije skidanja sa Krsta. Na njoj se takođe nalazi i predstava skidanja sa Krsta i polaganja u grob, kao i predstava Bogorodice, Josifa, Nikodima i evanđeliste Jovana. U Šumadiji, dje mi je ćerka udata, običaj je da se prvo jaje na Plaštanici ostavi do Vaskrsa, kada se uzima i odnosi kući kao "čuvarkuća". Kuća se na Veliku subotu osvježi za praznik, spremi se praznični ručak i na Vaskrs (na Cetinju već godinama u 4h ujutru) ide se na Vaskršnje jutrenje, kada se objavljuje Vaskršenje Hristovo, potom ide litija kroz grad i povratak u crkvu na liturgiju. Dane posta pred Vaskrs uglavnom provodimo u manastiru. Tih dana su službe pojačane, svaka neđelja se posebno obilježava, npr. prva je Neđelja pravoslavija i tada bi obavezno imali i litiju kroz grad, kada bismo sa ikonama obilazili Hramove u gradu. To je neđelja u znak sjećanja na pobjedu pravoslavija nad ikonoborcima."

G-đa Olga Mirković iz Kotora, 65 godina: "U našoj porodici posti se sedam neđelja pred Vaskrs. Naravno posljednja neđelja je na vodi. Glavne pripreme za proslavu počinju već u posljednjoj neđelji kada se umnožava i crkveno službovanje i prisjećanje od Velike srijede do Vaskrsne Neđelje: tajna večera, izdaja Hrista od strane Jude, čitanje 12 Jevanđelja, i naravno Veliki petak, jedini dan u godini kada na liturgiji nema pričešća i kada zvona ne zvine (dan žalosti). Na Veliki četvrtak se kupuju jaja koja se namenjaju šaranju kao i pravljenju kolača i jela za Vaskrs. Na Veliki petak se ništa ne konzumira (osim vode i eventualno jedne kafe) do oko 16 h popodne, tj. do povratka sa službe i iznošenja Plaštanice. Na ovaj dan se kuvaju i šaraju jaja. Mi ih uvijek šaramo u lukovini koju sakupljamo neđeljama pred Vaskrs, dan pred šaranje se potopi u hladnu vodu sa malo sirceta i ostavi se da se natapa na terasi ili u nekom uglu kuhinje u većem loncu. Na Veliki Petak se stavi da se voda sa lukovinom prokuva i od tog momenta je spremna za farbanje. Naime, mi tradicionalno šaramo jaja sa biljkama koje se fiksiraju na jaje i vežu se u

najlonsku čarapu jedno za drugim pa se dobije svojevrsna *kobasica*. Drugi način farbanja jeste šaranje voskom, za tu svrhu se kupi čist pčelinji vosak, onda se odlomi nekoliko komadica i stavi na laganu vatru u limenom malom sudu da se otopi. Potom uzmemo štapiće za ražnjiće, na njihov jedan vrh pričvrstimo špenadlu i potom utapanjem vrha špenadle na vosak u kratkim i brzim pokretima nanosimo vosak na jaja i šaramo. Prvo takvo jaje se šara sa natpisom Hristos Voskrese i pravoslavnim crkvenim motivima vezanim za Vaskrs (na primer krst) i ono je "čuvarkuca", kuva se prvo i ono se čuva tokom cijele godine. Ostatak jaja se šaraju u vještačkim bojama ali vrlo mali broj jer te boje nisu jestive. Mi preferiramo farbanje lukovinom jer je prirodno i jer, u slučaju da farba prodre do jajeta, ono i dalje može da se jede. Tog dana se ne gleda televizija, ne pjeva se, ne sluša se muzika osim duhovne. Pripremaju se kore za torte, eventualno uveče se špikuje i marinira meso koje će se peći u subotu pred Vaskrs. Funkcija iznošenja plaštanice je, zavisno od crkve do crkve, u 15h. Po povratku kući jede se prvi obrok dog dana, na vodi. U subotu se našarana jaja premazuju uljem kako bi se sijala i kako bi se aranžirala i bila spremna za Vaskrs ujutro. Po mogućstvu se u subotu ujutro ide na svečanu liturgiju, potom se nastavlja sa čišćenjem kuće i pripremom hrane za proslavu. Na Vaskrs ujutro, da li je liturgija u ponoć (Srbija) ili je u 5 ujutro kao u Kotoru, ide se na prvu liturgiju, priprema za pričešće znači minimum 6 sati bez jela i pića (osim za bolesne) i na liturgiju se oblači nešto novo, svečano, u znak poštovanja praznika i simbolike novog rođenja i početka. Vaskrs jutro, nakon liturgije i pričešća, obilježava i Vaskršnji doručak pun mrsa (pršut, gibanica, jogurt) i naravno kucanje jaja kako bi se vidio pobjednik. Obično se poslije doručka odmara zbor ranog ustajanja a oko 11h se priprema ručak i dočekuju gosti. Neizbježan je pozdrav na taj dan i danima nakon Vaskrsa "Hristos Voskrese" i odgovor "Vaistinu Voskrese". Na Liturgiju se odnosi i jaje šarano koje se ostavlja u crkvi, nakon osvješćenja svi dobijaju po jedno jaje i obično se pridružuje čuvarkuci i čuva tokom cijele godine. Bitan detalj iz moje porodice. Čerka mi je udata za italijana, tako da je počela da slavi uporedo i Katolički Vaskrs (koji ja zovem Uskrs za razliku od pravoslavnog Vaskrsa). Posto u Italiji muževljeva porodica nema mnogo običaja osim eventualnog laganog posta na Veliki petak koji samo označava ne konzumiranje mesa, onda ona njemu sprema ribu za rucak, zajedno jedu, cio dan poste po pravoslavnom postu (ali ne na vodi) i šaraju jedno 10-tak jaja čisto zbog običaja jer se to njenom suprugu dopada. Tako da na katolički Uskrs, tradicionalno idu na porodični ručak u neki od restorana i onda svom svekru i sjevri, đeveru i jetvi poklanja po jedno šarano jaje. Oni padaju u trans od oduševljenja jer inače ne šaraju jaja pa im je sve to interesantno".

O obilježavanju Vaskrsa u Pljevljima, govorilo je više ljudi. „Pripreme za šaranje jaja mogu početi dosta rano. Onaj ko detaljnije šara jaja voskom i na njima izvodi fine šare geometrijskih figura i razne stilizovane predstave, mora početi šaranje jaja čak i dvadesetak dana prije Velikog petka. Jaja se šaraju najčešće u lukovini (odnosno koru od luka, po mogućnosti crvenog) koja bi se sakupljala tokom čitave godine. Crvena jaja simbolizuju boju Isusove krvi, zbog čega je poželjno jaja farbati u crvenu boju. Ona se farbaju na Veliki četvrtak i Veliki petak. Prvo ofarbano i skuvano jaje ostavlja se u kući tokom cijele godine i ono se naziva *čuvarkuca*. Za Veliki petak se obavezno sprema posna hrana na vodi, a posti

se i u subotu. U neđelju se jaja osvještaju u crkvi i obavezno se omrси prvim vaskršnjim jajetom. To jaje se jede za zdravlje i napredak. Za Vaskrs se priprema bogata trpeza sa pogačom i raznim jelima i đakonijama. Tucanje jajima je neizostavno. Najčešće se ide u posjetu rodbini i dragim prijateljima i tada se obavezno nosi po jedno jaje za svakog člana porodice kojoj se ide u posjetu". Dok su slušali ovaj razgovor, nekoliko njih se uključilo sa svojim komentarima: „Vaskršnja jaja se obavezno farbaju na Veliki Petak prije Sunca". Takođe, jedan od prisutnih je naglasio da se u Pljevljima veoma vodi računa o tome da su Pljevlja konfesionalno mješovita sredina i da se Vaskršnja jaja obavezno nose kao darovi u porodice prijatelja i komšija muslimana: „Moja majka je živjela u dijelu grada gdje su većinom živjeli muslimani. Ona bi obavezno svim svojim komšijama muslimanima za Vaskrs donijela po jedno Vaskršnje jaje. O tome je posebno vodila računa".

Jedno lijepo svjedočenje poznatog pljevaljskog umjetnika o proslavi Vaskrsa u Manastiru Sveta Trojica u Pljevljima, tj. ne o samom činu Vaskršnje liturgije, nego o tome kako su je Pljevljaci nekad praktikovali. Početkom devedestih godina, kada je vladika Vasilije bio Vladika Eparhije Mileševske kojoj pripadaju Pljevlja, Vaskršnja služba počinjala u pet sati ujutru. „Pošto imam da šaram mnogo jaja, šaranje bih započeo već u ponedjeljak. Jaja bih farbao i kuvao na Veliki petak kada se obavezno posti. Često bi ostalo još jaja koje moram da ukrasim i koje sam obećao prijateljima, komšijama, rođacima, poznanicima, tako da bih, ponekad sa šaranjem jaja nastavio i na Veliku subotu. Na Vaskrs bi služba počinjala u pet sati ujutro i tu bi se okupilo mnogo ljudi. Pored jaja, svi bi ponijeli bočicu rakije, parče pršute i sir. Napravila bi se tri kruga oko manastira, a služba je tada trajala dva, dva i po sata. Manastir je bio pun – od starijih ljudi, do omladine. Nakon Vaskršnje službe, ispred manastira bi se čestitao Vaskrs. Vladika (ukoliko je tu) i popovi bi nakon službe otišli da se pričeste, a mi bi otišli u manastirske konake i čekali da dođu vladika i popovi. Manastirski konaci bi bili puni, a tačno se znalo kako se sjedalo za sofru. Stariji bi zauzeli gornji dio sofre odmah pored vladike i popova, do njih bi bili ljudi srednjih godina, a omladina je bila na kraju sofre. Na sofru bi svako iznio ono što je ponio od kuće – jaja, flašicu rakije, sir, parče pršute. Počelo bi se sa čestitanjem i nazdravljanjem, a onda bi se nastavilo sa recitovanjem i pjevanjem vaskršnjih, a zatim i drugih narodnih pjesama. Tu je uvijek bilo nekoliko dragih Pljevljaka, muzičara koji bi došli sa tamburom i harmonikom, pa bi se zapjevale vaskršnje i narodne, najčešće starogradske pjesme, i atmosfera bi bila jako lijepa, pristojna i vesela. Stariji bi odlazili ranije, mlađi bi ostajali nešto duže, a nakon toga odlazili u kafane. Oko dva-tri sata, svi bi se vraćali svojim kućama na porodični ručak". Danas je služba u Manastiru u 9h i zbog raznih promjena, atmosfera nije ovako topla i prisna.

Na kraju, nekoliko primjera kako se Vaskrs slavi kod pojedinih evropskih naroda. Belgijanci decu ubjeđuju da vaskršnja jaja donose zvona iz Rima. U istočnom dijelu Holandije pale se vaskršnje vatre u sumrak. U okolini njemačkog grada Magdeburga dječake lupaju po zadnjici kako bi se iz njih istjeralo loše ponašanje. Taj je običaj bio čest i u Škotskoj gdje postoji izreka "Istučen kao na Uskrs" što znači da je za neki prestup dobijena preblaga kazna. U Norveškoj se na Uskrs riješavaju ubistva – na televizijskim kanalima se daju detektivski filmovi, časopisi objavljuju kriminalističke priče, čak se i na kartonima mlijeka

otiskuju priče o neriješenim ubistvima. U Finskoj i Švedskoj tradicija je takođe farbanje jaja, ali tamo deca, koja su pri tom odjevena kao vještice, skupljaju slatkiše od vrata do vrata u zamjenu za ukrašene grane vrbe. To je rezultat miješanja tradicije blagosiljanja kuća grančicama i skandinavske vješticije tradicije. U Bugarskoj i Rumuniji ljudi stavljaju na prozore brašno, so, kvasac i jaja, od čega se na prvi dan Vaskrsa zamijesi hljeb. Nakon toga hljeb se blagosilja kako bi godina bila plodna.²³

²³ Ema Stevanović, *Uskrs*, Beograd 2012, 79.